

PETŐFI NEMESI SZÁRMAZÁSÁNAK KÉRDÉSE

Petőfi Sándor eredeti családneve, mint ez köztudomású, *Petrovics* volt. Törő György alapos tanulmányban foglalta össze a költő névhasználatának kérdését,¹ innen tudjuk, hogy nevét egy időben egészen különleges módon, a magyar és szláv névírási szabályokkal és szokásokkal ellentétben Petrovič-nak is írta, de Petrovičsnak, Petrovičnak, felmenői pedig még Petrovičznak is. Mi a költő eredeti nevét *Petrovics*nak írjuk, nem csupán azért, mert ez felel meg a mai írásmódnak, hanem főleg azért, mert közvetlenül a Petőfi-név felvétele előtt ő maga ebben a magyaros névírásban állapodott meg; első nyomtatásban megjelent verse alá is ezzel a végződéssel került a neve, — nem lehetetlen, hogy Bajza segítségével, de e névírás ellen nem volt kifogása.

E családnévvel kapcsolatban 1896 óta valamennyi életrajzíró sietve megjegyzi, hogy a költő felmenői nemesi sarjak voltak, a Petrovics-család „armalistica familia”. Ezzel a kérdéssel összefüggően magyarországi és csehszlovákiai levéltárakban kutatásokat folytattam arra nézve, hogy helytálló-e ez a megállapítás, elfogadható-e Petőfinek az a nemesi származástáblázata, mely Ferenczi Zoltán nagy Petőfi-biográfiájának megjelenése óta közkeletű az irodalomban. A költő családtörténetére vonatkozó kutatásaim más vonatkozásaival itt egyáltalában nem foglalkozom. Ezekkel — a Hruz-genezissel, az oldalágakkal, a lutheránus családi környezettel stb. — talán egy másik alkalommal.

Az eredmények ismertetése előtt nem helytelen felvetni azt a kérdést, hogy fontos-e a Petőfi-életrajz szempontjából vagy a Petőfi-életművet illetően a költő származásrendje, tehát az, hogy miféle ősök unokája az az ember, akinek világirodalmi pozíciója többé nem vitatható.

A származás megállapítása a *nobilis* vagy *sine nobilis* eredet tulajdonképpen a történeti feldolgozás szempontjából fontos. Aki biográfiát ír, lényegében véve történetíró; nem nehéz belátni, különös módja volna a történetírásnak egy olyasfajta előadás, ahol pl. egy nemzet történetébe az őstörténet, a genezis, a vándorlás, a végleges letelepedés ismertetése nélkül kapna bele az író, s ezt a kort, mely gyökereivel, hagyományaival, vallási, nyelvi emlékeivel annyira tudatformáló, egy *sajátosság* kialakítója, — „bizvást elhanyagolható”-nak vélné, mint oly sokan a Petőfi-irodalom művelői közül, ha Petőfi-genezisről van szó. Ahogy vitathatatlanul fontos ez egy nép, mondjuk a magyar vagy a brit nép történeténél, éppen ilyen fontos egyes személyiségek életrajzi feldolgozásánál; hogy miféle felmenők leszármazottja Kossuth vagy Disraeli, azt magától érthetődő természetességgel tartjuk tisztázandónak és tisztáztuk is pontosan. Semmiféle magyarázat nincs arra, hogy miért hanyagoltuk ezt el a mai napig Petőfinél, — éppen Petőfinél, akinek a nemesi előjogokkal szembeni nagyon következetes álláspontja és állítólagos magyar nemesi eredete szinte kihívja a genealógiai felülvizsgálatot. Az irodalomra, a legrégebbre és a legújabbra, nem támaszkodhatunk, ott legteljesebb az ellentmondás. Az egyik közelmúltban megjelent életrajzi mű a költő magyar nemesi leszármazásáról² ír, egy nagy

¹ TÖRŐ GYÖRGYI: Petrovitstól Petőfiig. Kézirat.

² HATVANY LAJOS: Így élt Petőfi. I Bp. 1955. 34. Vö.: 6. jegyz.

példányszámban megjelent albumkiadvány már egyenesen a Petrovics-család „hiteles” és ősi nemeslevelét közli,³ ugyanakkor egy nemzetiség-történész a költőt szlovák származásúnak, még csak nem is asszimilált, hanem „asszimilálódó” (!) magyarnak tartja, és ebből a teljesen elferdült neofita portréból vezeti le Petőfi Sándor „nemzeti türelmetlenségét”.⁴ Mondanunk sem kell, hogy az ellentmondások a forrástévesztéseken és a *tényleges* — levéltári — kutatás hiányán alapulnak, sajnos ezek száz esztendeje gyenge oldalai a Petőfi-ábrázolásoknak és értelmezéseknek. Így Petőfi nemesi származásának kérdésénél éppen ez vezetett a legjobb szándék mellett is az irodalom forrásértékűnek vélt adatainak ismételtetéséhez, valójában a legártalmasabb körforgáshoz. Vissza kell nyúlnunk az archivumhoz: ezt tettem ebben az esetben, s látjuk, halomra dőlnek a költő származásrendjére vonatkozó, megdönthetetlennek, letárgyaltnak, többé nem problematikusnak ítélt adatok.

*

„A Petrovics-család, melyből a költő származott, eredetét a XVII. századig bírja föl-vinni s eredetileg Pozsony-vármegyében lakott. I. Leopold a családból Petrovics Mártonnak és Jánosnak Laxenburgban 1667-ben címert adományozott, melyet 1668. márc. 30-án (feria quarta prox. post dominicam Judica) Vágújhelyen kihirdettek.” — Ezek Ferenczi Zoltán szavai tudományos Petőfi-biográfiájának első kötetében.⁵ A származási adatokkal megtűzdelt, a nemesi adománylevelé kihirdetését nap szerint közlő mondatok megingathatatlan hitelűeknek látszottak, s valóban több mint fél évszázada még csak disputa tárgyává sem tette senki.

Ferenczik ezek a megállapítások pedig nem saját kutatásain alapszik, azt Csergheő Géznak a *Turul* c. genealógiái folyóiratban megjelent ismertetéséből merítette.⁶ De Csergheő sem az önálló vizsgálatainak az eredményeit közölte, hanem csupán hivatkozott egy köztisztelőben álló, nemegyszer értékes eredményekre jutó, de különben csak lelkes műkedvelőnek számító pozsonyi származástörténész, Réthei Prikkel Lajos feljegyzéseire.^{6a} Máiig sem érthető, hogy amikor Réthei Prikkel adatait *senki* sem tartotta érdemesnek ellenőrizni, közlését — később már reá való hivatkozás nélkül — jóformán *minden* Petőfi-életrajzíró átvette, pedig már 1896-ban, Ferenczi munkájának megjelenése idején is joggal lehetett volna feltételezni, hogy a harmadkézből eredő adalékokba hiba is csúszhatott be, ellenőrzésre szorulnak. Ez az ellenőrzés elmaradt, csak pár évvel ezelőtt történt meg. Közben a két világháború és az ezt követő területi, igazgatási változások következtében sok levéltári okmány, anyakönyv és magángyűjteményekhez tartozó feljegyzés kallódott el, — így a hat évtizedes adalék ellenőrzésére vállalkozó mai biográfus helyzete nem volt könnyű.

Csehszlovákiában, a pozsonyi és bajmóci Állami Levéltárakban (Štátný archiv. Bratislava, ill. Bojnice) folytattam 1958 nyarán a Petrovics-család nemesi eredetére vonatkozó kutatásokat. Az eredmény nem azt a gyanakvásunkat igazolta, hogy az életrajzi feldolgozásba kerülő adalékok talán „nem bizonyítják kétségtelenül Petőfi nemesi származását”, hanem

³ BÉKÉS ISTVÁN: Petőfi nyomában. Bp. 1960. 20.

⁴ ARATÓ ENDRE: A nemzetiségi kérdés története Magyarországon. II. 1840—1848. Bp. 1960. 61. Arató teljes forrástévesztéssel jut el meglepő megállapításaihoz, Petőfit, „faji hovátartozását” illetően, szlovák származásúnak mondja, akiről azt közli, hogy első versét Aszódon szlovákul írta, de „szégyellte szlovák születését” stb. [I. m. II. 61. és 241.] — a Petőfire vonatkozó és a mindenképpen kötelező tudományos óvatosság nélküli állásfoglalásának korrekciójára az Irodalomtörténeti Intézet Petőfi Kutatócsoportja 1962. június 14-i megbeszélésén felhívta a szerző figyelmét.

⁵ FERENCZI ZOLTÁN: Petőfi életrajza. Bp. 1896. I. 3.

⁶ CSERGHEŐ GÉZA: Petőfi Sándor címere és nemessége. *Turul*, 1889. IV. füz. 185.

^{6a} Csergheő cikke lapalji jegyzetében hivatkozik Réthei Prikkel Lajosra, kinek a Siebmacher-féle címergyűjtemény részére beküldött adatait használta fel. Ezek az adatok — ugyanazzal a címerrajzzal — meg is jelentek a Siebmacher-féle *Wappenbuch des Adels von Ungarn* c., Csergheő által szerkesztett kiadványban: *Ungarischer Adel Bd. IV/15. S. 501. Petrovics II.-család, Tafel 365. (Nürnberg 1889—1890.)*

a kutatások során kiderült, hogy Petőfi egyáltalában nem származik abból a Pozsony megyei eredetű nemesi családból, amelyből származónak véltük. A költő ősei nem nyertek Lipót királytól nemeslevelet, a vágújhelyi címer-kihirdetés egy idegen családra vonatkozott, a Petőfi-irodalomban oly gyakran és szívesen emlegetett nemeslevélhez és nemesi címerhez Petőfi családjának semmi köze sincs. Magyarán: Petőfi Sándor nem volt nemesi származású.

A Réthei Prikkel—Csergheő—Ferenczi-féle származási táblák szerint nemes Petrovics Márton volt Petőfi Sándor *szépapja*, ő szerezte volna a nemességet 1667-ben; a nemes Márton fia György, a költő *dédapja*, ennek a fia Tamás, Petőfi *nagyatyja*, aki — ahogy ezt a fenti genealógiai adatok közlik — 1773. január 21-én Aszódon megnősült, Salkovics Zsuzsannát vette feleségül; ő ezek szerint Petőfi atyai nagyanyja, — házasságukból származik Petrovics István, aki 1791. augusztus 15-én született Kertalon: István fia Sándor, a későbbi Petőfi Sándor.⁷

Igaz, hogy ezt a származásrendet a nagy tekintélyű Ferenczi Zoltán tette közismertté, soha Réthei Prikkel adatai nem kerülhettek volna az irodalomba ilyen megfellebbezhetetlenül, ha a kiváló életrajzi kutató nem teszi ezeket magáévá, — mégis javára kell írunk Ferenczinek, hogy *nem minden kétely nélkül* adott helyt a genealógiai levezetésnek. Úgy találta, „nem egészen bizonyos”, hogy György fia, Tamás azonos azzal a Petrovics Tamással, akit Petőfi nagyapjaként ismerünk.⁸ Sajnálatos, hogy aggályának csupán egy lapalji jegyzetben adott kifejezést, ugyanakkor a főszövegben minden kétséget kizáróan ismerte Prikkel és Csergheő adatait. Ez az ellentmondás felesleges önemésztésnek hatott, követői úgy találták, hogy „némi túlzásba viszi a köteles kételyt”.⁹ Fordítva van: nem vitte túlzásba, éppen elaltatta, mellékesen, csak jegyzetben említette meg a helyesen jelentkező aggodalmát, melynek jogosságát rövidesen látni fogjuk.

Csehszlovákiában, Bajmócon, a Pálffy-várkastélyban van elhelyezve az az állami archívum, mely az egykori Nyitra vármegyei levéltári anyagot őrzi, a pozsonyi Állami Levéltárban pedig a volt Pozsony megye gazdag iratanyaga fekszik. Mivel Ferenczi Zoltán Prikkel és Csergheő ismertetésére támaszkodva azt közli, hogy a Nyitra megyei *Agacson* éltek, s oda Pozsony megyéből telepedtek át Petőfi ősei, a bajmóci és pozsonyi levéltárakban Kájal, Agacs, Szöllös, Deáki, Vecse, Tornóc, Holics egyházi anyakönyveit kutattam át — ugyanis Csehszlovákiában az egyházi matrikulák is az állami levéltárakban vannak összegyűjtve — de ezek a bejegyzések nem adtak választ kérdéseinkre. Agacs nem volt önálló község, hanem nemesi település, lakóinak születési, halálozási adatait Őzdőge és Zsitvafődemes egyházi anyakönyveiben találtam meg, de csak hiányosan: a XVIII. század első két harmadának anyakönyvei, tehát éppen azok, amelyekben az agacsi Petrovicsokra vonatkozó bejegyzések lehettek, elpusztultak vagy kallódnak.

De ez a vizsgálódás igazolta, hogy az irodalomban Petőfi-ösökként tisztelt nemes Petrovicsok a kérdéses időben — tehát a XVIII. század második felében — valóban Nyitrának ezen vidékén, Agacson és környékén éltek. Joggal remélhettem, ha az egyházi anyakönyvi bejegyzések között a költő felmenő őseit nem is találom meg, a levéltári okmányok között valami nyomát lelem ennek a nemesi családnak. Így történt, megtaláltam a családra vonatkozó *nemesi vizsgálati jegyzőkönyveket*, kérdéseinkre ezek adtak pontos feleletet.

A magyar nemesség nagyon szigorúan őrködött köz- és magánjogi kiváltságai, szolgáltatásoktól való mentességei, különös szabadságai és igen jelentős gazdasági előnyzései felett: gondoskodott arról, hogy nemesi javakkal a nem nemesek — a nemtelenek, *ignobilisek* — ne éljenek. A magát némesnek valló egyén egy bizottság előtt igazolta nemességét; ilyen általános nemesi vizsgálatot a XVIII. század derekáiig több ízben (1725, 1731, 1759) rendeltek el, majd

⁷ CSERGHEŐ: i. h. (leszármazási táblázattal) és FERENCZI Z.: i. m. I. 3—7. (részletes nemzetségtáblával, i. m. I. 17.)

⁸ I. m. I. 4.

⁹ HATVANY L.: i. m. I. 34.

ezt később — Mária Terézia rendeletére — a nemességigazolási per (*processus legitimatorius*) helyettesítette: a nemesség bizonyítása azt kötelezte, aki nemesnek vallotta magát, vagy nemesi gyakorlatot igényelt. Az egész eljárás a megyében alakult bíróság előtt folyt le, s a győkeres bizonyítás — *proba radicalis* — során a perbe hívtóól nemcsak azt követelték, hogy a nemességét bizonyító okmányokat mutassa fel, hanem igazolnia kellett a nemességszerző őstől való törvényes származását is. Így nyilvánvaló, hogy ezek a vizsgálati jegyzőkönyvek, melyek a „Petőfi-ősöknek” ismert agacsi nemes Petrovics-család tagjainak kilétét világítják meg, vannak olyan bizonyító erejű okmányok, mint az elkallódott egyházi anyakönyvek.

A Nyitra megyei Agacson lakó nemes Petrovicsok — tehát az a család, amelyet az irodalom a költőének tart — 1770. február havában radikális nemességvizsgálati próbán mentek keresztül, az erre vonatkozó peranyagot kutatásaim során megtaláltam.¹⁰

1770. február 7-én és 12-én a Szász nevezetű — Nyitra megyei — községben alakult nemesi tábla elé álltak az agacsi Petrovicsok, hogy nemzésrendjüket igazolják. Bemutatták dokumentumaikat, így a Nyitra megyébe átkerült iratanyagban megtaláltam I. Lipót — Ferenczi és követői által sokat emlegetett — nemességadományozó levelének hiteles másolatát, amelyet valóban 1667-ben (május 30-án) adott ki a király „*in Castro nostro Laxenburg*”, de előkerült a nyitrai Petrovics-család által használt nemesi címer lenyomata is, mely eltér a Petőfi őseinek tulajdonított címer leírásától.¹¹

A nemességszerző Petrovics Márton fia, György a Pozsony megyei Kajalról a Nyitra megyei Agacsra ment lakni. Agacs a Zsitva folyó mellett feküdt, Zsitvafődémetől északra, a térképen ma már nem szerepel, az egykori nemesi település napjainkban csupán két házból álló puszta.

Itt élt Márton fia, György, de ezek az agacsi Petrovicsok nem Petőfi családjának hagyományos mesterségét, a mésszárosságot, a székbérlőséget folytatták, hanem *vízimolnárok* voltak. A Károlyi-uradalomtól bérlet malomjogot az agacsi (Márton fia) Petrovics György, és fiaival együtt a Zsitván molnárkodott.

1770. február 7-én a nemesi vizsgálat egyik tanúja, a 78 éves Érsek István eskü alatt vallja, hogy amikor ő még legénykorban járt — tehát 1712 táján — „középidéjében” levő embernek ismerte Petrovics Györgyöt. Ha csak 40 éves életkort értünk ezen, az agacsi vízimolnár, Petrovics György akkor sem lehet az apja annak a Petrovics Tamásnak, aki — a Ferenczi-féle genealógia szerint — 1773-ban 30 éves volt Aszódon, mert könnyű kiszámítani, hogy még nagyatának is idős hozzá, legalább 70 esztendő lett volna születése idején.

Páll József, aki maga is a nemesi rendhez tartozik, azt vallja, hogy amikor ő 14 esztendőskorában — 1736 táján, mert a tanú 48 éves — molnárinas volt Petrovicsék agacsi malmában, Petrovics György, a mestere már akkor is „jó meglett éltés ember volt”, és mind a négy fia élt, akiknek nevét születésük sorrendjében mondja el: Márton, György, Tamás és János. Felsorolja a fiúk fiainak nevét is, köztük Petrovics Tamás fiát is, akit „ugyan György”-nek nevez. Ha tehát Petrovics Tamás (György I. fia és György II. apja) 1736 táján akár csak csecsszopó volt Agacson, már akkor sem lehet azonos azzal az aszódi Petrovics Tamással, aki 1773-ban ott — Ferenczi szerint — 30 éves volt.

Az Óhaj községbe való nemes Tapolcsányi Zsigmond is arról tett hitet, hogy Tamás apja, György már 25 évvel azelőtt — tehát 1745 táján — meghalt, és pedig „öreg korában”. Ezekből a vallomásokból egészen világosan kitűnik, hogy a két agacsi Petrovics, György I. és Tamás, apa

¹⁰ Štátny archiv, Bratislava. A. XIII. 482. jelz. okmánycsomó.

¹¹ Štátny archiv, Bojnice. IX. 618. jelz. okmánycsomó, „Petrovics-család” felirattal. Ebben találtam meg a nemességadományozó levél hiteles másolatát és a Kőhidgyarmaton élő nemes Petrovics István 1847. III. 14-én kelt beadványát, rajta a nyitrai Petrovicsok által használt címeres pecséttel: a címeralak egy páncélos, puskát tartó vitéz, a sisakdisz ugyanaz, — tehát nem a kardot tartó könyöklő páncélos kar, ahogy ezt „Petőfi-címer”-ként CSERGHEŐ GÉZA (i. h.) és nyomában oly sokan közölték.

és fia, jóval idősebbek voltak annál, hogy Petőfi Sándor 1791-ben született apjának, Petrovics Istvánnak egyikük nagyapja, másik pedig az apja lehessen.

Az *agacsi nemes* Petrovics Tamás (aki az eddigi életrajzokban Petőfi nagyatyjaként szerepel) életkorát a nemességigazolási processus egyik fontos tanúvallomásával csaknem pontosan meg lehetett állapítani. A 83 éves Szamótsi István ez a tanú, aki „eskü alatt ismételtén megvizsgáltatván” 1770. február 7-én azt vallja, hogy amikor ő 35 esztendő volt, tehát 1722—23 táján, két ízben is Agacson halt, mint vendég, Petrovics vízimolnár házában. Mind a kétszer együtt vacsorázott Petrovics Györggyel és négy fiával, a Tamásnál ifjabb Jánossal is. Ha feltételezzük, hogy György fia, Tamás nem volt több ekkor 4—5 esztendősnél: ez esetben is 1717 táján kellett születnie, ami viszont annyit jelent, hogy 70. és 80. életéve között született volna — 1791-ben — a fia, István, Petőfi apja. És mivel tudjuk, hogy Petrovics Tamás 1818-ban, amikor István fia feleségül vette Hrúz Máriát, még élt, — legalább 100—101 évesnek kellett volna ekkor lennie. Ez a számításunk *legalsó* határa, mert sokkal valószínűbb, hogy Petrovics Tamás ifjú legény vagy kamaszgyerek lehetett Szamótsi István vendéglátása idején, mert hiszen kisdedeket és ölbeli gyermekeket régi iparosaink nem ültettek a vacsoraasztal mellé, ha vendég volt a háznál. Ha ez így van, akkor ezt a Petrovics Tamást csak úgy sorolhatnánk be a Petőfi-genezisbe nagyatyjaként, ha elfogadjuk, hogy 80—90 esztendő korában nemzett gyermekeket — nem feledve, hogy István fia nem is volt a legifjabb gyermeke!

Természetesen ezt nem fogadjuk el, mert egész világosan kitűnik, hogy a Nyitra megyei Agacs nemes vízimolnárai, az armálist szerző Márton leszármazottai nem azonosak Petőfi mészáros őseivel.¹²

Mint minden „jelkes” dilettáns, Réthei Prikkel a bíráló mellett bizonyos részvétet is érdemel. Az ő munkája ugyanis már csak felépítmény volt, Gyöngyössy László aszódi tanár dolgozata tévesztette meg. Prikkel két évvel azután „fedezte fel” Petőfi agacsi őseit, hogy Gyöngyössy összeállított és megjelentetett egy Petőfi-genealógiát, közölve, hogy Petrovics Tamás és ennek fivére János Vágújhelyről költöztek le Aszódra 1770 „körül”, majd ez a Tamás Aszódon nőül vette 1773. január 21-én Salkovics Zsuzsannát: ők tehát Petőfi apai nagyszülei.¹³ Mindezt Gyöngyössy László onnan merítette, hogy egyrészt Petrovics Tamás nevét felfedezte Petőfi apjának, Istvánnak a minden tekintetben helytálló születési bejegyzésében, egy János keresztnévű Petrovicsot is kiolvasott egy házassági bejegyzésből, akiről úgy vélte, hogy valamiféle rokon kapcsolatban volt Petrovics Tamással, s mindezt betetőzte, hogy ugyanott a *Vagyiensis cottu Nitrie* . . . -t a Nyitra megyei Vágújhelynek olvasta. Készen volt tehát az ítéletével: Petrovics Tamás és János vágújhelyi telepesek. Prikkel nyilván ennek az adatnak az alapján és ígérete alatt kutatta át a pozsonyi és nyitrai levéltárakat, s a sok Petrovics között (nagyon elterjedt családnév ez) Agacson talált egy Tamást és Jánost, akiknek annyiban volt vágújhelyi kapcsolatuk, hogy ott hirdették ki valaha a nemeslevelüket. Egy címergyűjtemény számára jegyzett ki adalékokat, az agacsi Petrovics Tamást — a genezis időbeli összefüggéseit nem nagyon vizsgálva — megtette Petőfi Sándor nagyatyjának, nemeslevelét a Petőfi-család armálisának. Csergheő Géza a nemesi őskutatásnak abban a hőskorában — a millennium előtti évtizedben — örömmel kapott Petőfi nemességén, közölte az adatot egy genealógiai folyóiratban, amit már Ferenczi kézpénznek vett, — a kételkedést jegyzetbe szorította, nem merészelt vitázni a származástörténetezsekkel, a levéltári aktákat felül sem vizsgálta. Így vonult be az irodalomba Petőfi Sándor nemessége.

A valóság ezzel szemben az, hogy Gyöngyössy László a helytörténeti kutatók megszálított típusához tartozott: mindenáron „fontos” aszódi adalékokat akart produkálni Petőfiről. Nem állítom, hogy hamisító volt, de rajongása annyira elragadta, hogy Petőfi nagyanyjának

¹² Érsek, Páll, Tapolcsányi és Szamótsi tanúk vallomásai a pozsonyi Állami Levéltárban. (Štátny archiv, Bratislava, A. XIII. 482.)

¹³ Gyöngyössy László: Petőfiék Aszódon. — Aszódi algymnasiumi értesítő, 1886/87.

nevét vélte látni (vagy olvasatlanul így jegyezte fel) ott is, ahol egészen más név szerepel. Ugyanis még az sem igaz, hogy *Petrowicz* Tamás Aszódon, 1773. január 21-én *Salkovics Zsuzsannának* esküdött hűséget, mert ez a *Petrowicz* egy *Kamhall Zsuzsanna* nevű leányzóval lépett házasságra, akiről a lelkész szükségesnek tartja megjegyezni, hogy az esküvő idején már terhes volt.¹⁴ Ez a házaspár tehát *Petőfi* nagyapja és nagyanyja nem volt, nem lehetett, köztudomású, hogy a költő apjának édesanyja nem *Kamhall*, hanem *Salkovics-leány* volt, *Salkovics Zsuzsanna*.

Ferenczi Zoltán a Prikkel—Csergheő-féle adatokat Gyöngyössy könnyelmű feljegyzéseivel egészíti ki, és ennek nyomán összeállít egy nemzetségtáblát; kibontakozik egy olyan *Petőfi*-családfa, amelynek elfogadható adata alig van. Még „nemes” *Petrovics* Tamás gyermekei között is szerepeltet teljesen idegeneket, így *Petőfi* apjának testvérei között találunk egy Annát és egy *Zsuzsannát*, holott az előbbi nem *Petrovics* Anna, hanem *Petróczy* Anna, az utóbbi pedig egy *Petrovics* Tamás leánya, de anyja *Zámbory Zsuzsanna*, tehát meg kell állapítanunk, hogy a kiváló tudós egészen megmagyarázhatatlan gondatlansággal végezte *Petőfi* családtörténetére vonatkozó kutatásait.¹⁵

Annyit bizonyosan tudunk, hogy *Petőfi* apai nagyszülei: *Petrovics* Tamás mézáros és az aszódi származású *Salkovics Zsuzsanna*. Lehetséges (még nem látjuk megnyugtatóan bizonyítottnak), hogy Tamás Észak-Nyitrában született, a legtöbb valószínűség szerint *Vagyócon*; nagyon fiatalon nősülhetett; ha ez az adat elfogadható, úgy Tamás *Petrovics* György és *Pázsitka Borbála* fia, ezek lennének *Petőfi* apai dédszülei.¹⁶ Az Aszódra került Tamásnak és *Salkovics Zsuzsannának* — eddigi tudomásunk szerint — négy gyermeke volt: *Mihály* (Aszód, 1786. júl. 11.), *Erzsébet* (Kartal, 1789. márc. 8.), *István*, aki *Petőfi* Sándor apja (Kartal, 1791. aug. 15.) és *János* (Valkó, 1794. szept. 25.).¹⁷

Ezek az aszódi, illetve Aszód környéki születésű *Petrovicsok* (Kartal és Valkó színmagyar falvak Aszód közelében) nem az agacsi nemes vízimolnár familia ivadécai. Az aszódi Tamás foglalkozása mézáros volt, fiáé, *Istváné* szintén, és ennek egyik fia — ugyancsak *István*, *Petőfi* Sándor öccse — követte a hagyományos családi mesterségben elődeit. Semmi esetre sem voltak nemesi származásúak, nem voltak az agacsi nemes molnárcsalád leszármazottai. Ha azok lettek volna, úgy — ezt végre tudomásul kell vennünk — az ő nemesi eredetüket is igazolta volna a Szász községben 1770-ben lefolytatott processus, hiszen az ott összeült nemesi bíróság előtt az agacsi *Petrovicsok*, köztük Tamás, a zsitvai vízimolnár harmadik fia — *eredményesen bizonyították* nemes voltukat. Semmiféle magyarázat nincs arra, hogy ha valóban az agacsi nemes Tamás törvényes és egyenes leszármazottai lettek volna, úgy törvényes, édes fiának, *Istvánnak* miért kellett volna lemondania a nemesi rendnél biztosított igen jelentős

¹⁴ 1773. jan. 21-én kelt bejegyzés az aszódi ev. egyház házassági anyakönyvében: „d. 21. Jan. Inhonestus Thomas Petrowicz ann. 30. cum inhonesta ex ev. grávida Susanna Kamhall ann. 22 Aszodiensis.” — Nyilvánvaló, ez a hamis adat a forrása annak, hogy az irodalomban *Petőfi* nagyapja úgy szerepel, mint aki Aszódon 30 éves korában kötött házasságot *Salkovics Zsuzsannával*. Ezt *FERENCZI* is így közli. (I. m. I. 5.)

¹⁵ „A *Petőfi*- (*Petrovics*-) család nemzetségtáblája.” I. m. I. 17.

¹⁶ A *vagyóci* (*Vadovce*) róm. kat. egyház születési anyakönyvében levő, 1768. dec. 21-én kelt bejegyzés *Petrovics* Tamás születéséről, akinek apja *György*, anyja *Borbála*. Ez a *Petrovics* *György* *Petrech* *György* néven van anyakönyvezve, a helyi emlékezések szerint a *vagyóci* *Petrovics* család nevét *Petrech*-nek rövidítették. *Petrovics-Petrech* *György* a *vagyóci* anyakönyvi index szerint 1747-ben vette nőül *Pázsitka Borbálát*. Egyedül — a máig élő — *vagyóci* hagyományok, az ott ma is létező hat *Petrovics*-család emlékezései az alapjai annak a feltételezésnek, hogy ezek a *vagyóci* *Petrovicsok* *Petőfi* ősei. *ETHEY GYULA*, a kiváló nyitrai történetkutató *elfogadta* a *Petőfi*-ősök *vagyóci* eredetét, ez nem lehetetlen, de a leszármazáshoz okmánybizonyítékunk eddig nincs. (Adam *Špitka* lubinai helytörténeti kutató 1958. aug. 28-án kelt levele hozzám, továbbá *SZALATNAI REZSŐ* [Bpest. Egyetemi Könyvtár] közlése.) *Ethey* megállapításait tartalmazó levelek *Szalatnai* birtokában vannak. Vö.: *SZALATNAI REZSŐ*: *Petőfi* Pozsonyban. Bratislava, 1954. 107. (*Szalatnai* 7. jegyzete.)

¹⁷ Az aszódi ev. egyházközség szül. anyakönyvei. Ev. lelk. hiv. Aszód.

kiváltságairól, és miért kellett volna vállalnia az ignobilisek — a „nemtelenek” — terheit, nehéz sorsát. Ugyanis tudjuk, hogy Petőfi apja ezt vállalta, saját magát és fiát több ízben *nem nemesnek* jelentette ki, okmányoknak számító bejegyzéseken. Elképzelhetetlen, hogy a gyakorlatias észjárású vállalkozó nem használta volna ki — mint mindenki más — a nemességhez való tartozás előnyeit, ha apja igazolt nemes. Ferenczinek azt az állítását, hogy a nemeslevél 1835-ben még Petőfi apjának birtokában volt, és azt az apa „dicsekedve mutogatta”,¹⁸ kénytelenek vagyunk a múltbeli életrajzírás hiszékenységeinek tulajdonítani, a múlt század második felének Petőfi-irodalmában igen gyakori volt, hogy legendát vagy semmivel alá nem támasztott elbeszélést biográfiai tényként kezeltek.

Van azonban magának Petőfi Sándornak egy mondata, mely látszólag a nemesi származására vonatkozik, és amelyet életrajzírói nem is késtek felhasználni. „... nem is szemrehányásképpen mondtam ezt el a nemességnek, melyhez magam is tartoztam, csak bátor vagyok tudtára adni a nemes uraknak, hogy névetség tőlök nagylelkűséggel dicsekedni.”¹⁹ Ezt 1848. március 24-én jegyzi a naplójába Petőfi, azzal a hírrel összefüggésben, hogy az úrbért „nagylelkűen” eltörölte az országgyűlés, holott nem a méltányosság mondatta le az urakat előjogaik egy részéről, hanem a parasztfelkeléstől való félelem. A Pestről Pozsonyba érkezett hírek éppen azt közölték az utolsó rendi törvényhozókkal, hogy Petőfi Sándor „a Rákoson tanyáz, de nem egyedül, hanem 40 000 paraszttal”, — elfogadható, hogy a rendekre ez a riasztó álhir nem volt hatástalan, és a költő joggal tett gúnyos megjegyzéseket naplójában a nemesség „nagylelkűségéről”, jól tudva, hogy nem volt még társadalmi osztály, mely kényszerítő vagy egyenesen fenyegető körülmények nélkül lemondott volna kiváltságairól. Tehát nem „szemrehányásként” közli ezt, csupán mint társadalmi sarkigazságot, miközben megjegyzi — múlt időben fejezve ki magát — hogy ő is a nemességhez *tartozott*. Tudnunk kell, hogy az 1848-as győztes polgári forradalom programjában ott szerepelt a teljes jogegyenlőség és az úrbériség megszüntetése, a teljes nemesi államszerkezet megváltoztatása, de az öröklődő nemesi *állás* eltörlése még nem, a nemesség köz- és magánjogi viszonyaiban döntő változások állottak be, de a *nobilitas* leszármazással örökölhető rendi pozíciója, címhasználatára érintetlen maradt, vagyis *a nemesség nem töröltetett el*, amit Petőfi nagyon jól tudott. Ha mégis azt állítja, hogy nem tartozik, hanem csak *tartozott* a nemességhez, ez nyilván nem a magyar nemesi cím használatáról való önkéntes lemondást jelent, mert ennek — már csak politikai okokból is — kifejezést adott volna, hanem egy másféle, címhasználattal nem, de csaknem teljes nemesi kiváltságokkal járó és ugyancsak királyi adományból eredő jövedelmű rendhez való *egykor*i tartozást. Petőfi apja a Kiskunságban ún. „redemptus” földbirtokot szerzett, és ez alapon ő és leszármazottai a különleges kiskun rendiség nemesi jellegű kiváltságait élvezték, de később a birtok elvesztésével (1838—1841) a család fő és leszármazottai megszűntek redemptus kiskun birtokosok lenni, s így — a kiskunsági redemptióra vonatkozó határozatok szerint — elvesztették az ezzel együtt járó kiváltságokat is.²⁰ Nyilvánvaló, hogy ezért emlékezik meg Petőfi a naplójában *múlt időben* a nemességhez — közelebbről egy nemesi jellegű, rendi szabadságjogokat biztosító intézményhez — való tartozásáról, de sohasem állította, hogy nemesi születésű.

Valóban, azt, hogy nemesi szülőktől született volna, Petőfi sohasem mondta, ellenben azt, hogy kunyhóban látott napvilágot, szegény szülők gyermekeként („... geboren von armen

¹⁸ FERENCZI Z.: i. m. I. 5. Ferenczi egyedüli forrása ennél az állításnál Balló Rudolf, aki „Petőfi szülei” c. cikkében (Fővárosi Lapok, 1886. ápr. 4.) ezt, mint felvidéki *emlékezésmagyarat* közölte: „*annyt beszélnék*, hogy az öreg Petrovics 1835-ben még mutogatta azt...” (ti. a nemeslevelet) Balló — egyébként szintén „lelkes műkedvelő”, Liptó megye alispánja volt — annyira nem ismerte a Petőfi-genealógiát, hogy Petőfi apját Nógrád községben születettnek mondta. (Uo.) Ferenczi gyanútlanága itt egészen érthetetlen.

¹⁹ Lapok Petőfi Sándor naplójából. Petőfi Sándor összes művei (krit. kiad.). V. Bp. 1956. 84.

²⁰ Ennek a felfogásnak először MEZŐSI KÁROLY adott hangot: Petőfi nyomában c. cikksorozatában. (Félegyházi Közlöny, 1957. X. 27. sz.)

Eltern", ahogy ezt német nyelvű önéletrajzában írta),²¹ nem is egyszer hangoztatta. Hogy nem tartozik ahhoz a nemességhez, mely a Tripartitum szerint minden leszármazottjával egyetemben a „szent korona tagja”, azzal Petőfi már kora gyermekségétől kezdve tisztában volt. Apja kitartó szorgalommal felküzdötte magát a jelentős szabadságjogokkal rendelkező kiskunsági kiváltságosok közé, „kunfi” létére a költő büszke volt, de hogy a jászkun tekintélyek sorába való tartozás mégsem egyenlő a született nemesi előjogoknak ahhoz a birtoklásához, amit Verbőczy fogalmazott meg, azt Petőfi jól tudta. Jól tudta mint kisdíák már, hogy pl. a pesti piarista gimnázium iskolatársai között nemesek, sőt főnemesek is vannak, ugyanakkor az ő neve mellett ott szerepel az „ignobilis” jelző,²² de tudnia kellett — és tudta is —, hogy később a kis aszódi schola latina tanára, Koren István is szorgalmasan odajegyzi a „nobilis” jelzőt, minden növendéke neve mellé, akinek apja nemesi származású, de az ő neve mellett nincs más, mint apja foglalkozása.²³ A jómódú nagybérlő fia egy ideig úgy érezhette magát egy nemes jellegű közösséghez tartozónak, hogy nemesi születésű nem volt; családjának előjoga, a redemptio vagyoni cenzusa lényegében a régi városi polgári kiváltságokhoz hasonlított, és a fiúnak látnia kellett, hogyan foszlik minden redemptusi előjog és mentesség a vagyoni bukással együtt semmivé. Ma már tudjuk, hogy a tizenhat éves Petőfi volt az, aki apja csődeljárásával összefüggő egyes iratokat, kérelmeket, fellebbezéseket latin nyelven írta és másolta.²⁴ Nem lehet, hogy már ekkor fel tudta volna mérni, hogy egy olyan társadalomban él, ahol védelemben csak a nobilitas, a leszármazással öröklődő rendi állás és ennek jogközsége, az aviticitas, a feudális ősiség részesül; ekkor még a csődből alighanem csak az őt ért durva ütést érezhette meg. Annyit feltétlenül, hogy apjából, a redemptus birtokosból, „Petrovics István uramból a bécsi magyar udvari kancellária pár szavas elutasítására egyszeribe „Petrovics István bukott Adós” lett, fiából koldusdiák, majd földönfutó.

Nemesi cím csak apai ágon volt örökölheto, s látjuk, a Petrovics-család „armalistica familia” semmiképpen nem lehetett. Ebben a dolgozatban nincs szándékunkban a teljes Petőfi-nemzedékrendet felépíteni, munkánk célja nem volt több, mint a költő nemesi származásának kérdéséhez adalékokat szolgáltatni. Az anyai ágra, a necpáli eredetű Hruz-családra nézve elegendőnek tartjuk e helyen csak azt közölni, hogy a Csehszlovákiában (a nagybicsei Állami Levéltárban) végzett vizsgálataim véglegesen tisztázták a Hruz-genezist. A költő anyai

²¹ Német nyelvű önéletrajz. Petőfi S. össz. műv. (krit. kiad.) V. 164.

²² Juventus Gymnasii Pesthiensis in Schola Gramm. 1^a (Annus Scholasticus 1834/5.) Kegyesrendi Központi Levéltár. Budapest. — A pesti piarista gimnázium ebben az időben egyáltalában nem volt nemesi jellegű tanintézet, a tanulók 70%-a nem nemes, de az iskolai anyakönyv vezetői a *legpontosabban* feljegyzik a tanulók szüleinek nemesi állását. Az iskola növendékei között — amikor Petőfi piarista diák volt — öt főnemest találtunk: gróf Forgách Jenőt, gróf Károlyi Edét, gróf Stubenberg Józsefet, báró Kleugden Antalt és báró Seenus Gusztávot. A költő apjára vonatkozó bejegyzés: „P. Stephan Ignobilis Lanio in Szabadszállás Cuman. Min” (Juventus Gymnasii ... etc. i. h.)

²³ Petőfi aszódi iskolatársainak neve mellett a matrikulát vezető tanár (Koren István) minden esetben feltüntetette a nemesi állást. Pl. Petőfi egyik legjobb diákkori barátja, Esztergályi Mihály neve mellett ott szerepel apja, a csomádi lutheránus pap, mint „nobilis”, de a másik két jó barátja, Csörföly Lajos és Dolhányi Zsigmond neve mellől már hiányzik ez a jelző, mert valóban, ez a két család nem nemesi eredetű. Van az iskolatársai között *nemesi származású iparos*, éspedig éppen egy *mészáros fia* is, a jászapáti Kozik János (az apa rovatában: „lanio nobilis in Apathi”). Petrovics István, a két aszódi diák, Sándor és István apja a következő bejegyzéssel szerepel a „pater”-rovatban: „lanio in Szabadszállás Cumania min.” (Relatio de Studiosa ... etc. Anno 1837/8. Az aszódi Petőfi Sándor Gimnázium levéltárában.)

²⁴ MEZŐSI KÁROLY: Petőfi szüleinek anyagi romlása. A szolnoki Állami Levéltárban talált dokumentumok. Jász-kunság, 1960. szept. 115. és 117. Mezősi tanulmányának tényadatai minden tekintetben elfogadhatóak, de nem értünk egyet e tényekből kiinduló egyes következtetéseivel. Így túlságosan messzemenő az a vélekedése, hogy Petrovics István, az egykori redemptus birtokos bukásában „Petőfi Habsburg-ellenes beállítottságának gyökerei”-t kell keresnünk (i. h. 117.) — csupán azért, mert a per során a költő apjának fellebbezését végső fokon a bécsi kancellária utasította el.

ősei túróci parasztok voltak, a négy anyai dédszülő között egyetlen nemesi származású sincs. Petőfi apai ágon nem nemes, kézműves familiából, anyai ágon paraszti (jobbágy) családból ered.²⁵

Андраш Диенеш

ВОПРОС О ДВОРЯНСКОМ ПРОИСХОЖДЕНИИ ПЕТЕФИ

В своей работе недавно скончавшийся исследователь жизни и творчества Петефи подводит итоги результатам, основанным на архивных материалах и других достоверных документах, связанных с исследованием вопроса о дворянском происхождении Петефи. Он уверенно отвергает ряд распространенных мнений происхождения поэта, и показывает, что Петефи произошел не из дворянской ветви семьи Петрович ни сам поэт, ни его отец не считали себя дворянами. Очерк публикует новые данные также и об истории семьи Хруз, являвшейся материнской ветвью семьи Петефи и происшедшей из Нецпала. Предки поэта по материнской линии были крестьянами из комитата Туроц, и новые архивные материалы свидетельствуют о том, что ни один из четырех предков Петефи по материнской линии не был дворянского происхождения. Таким образом очерк доказывает, что поэт происходит из недворянской семьи ремесленников со стороны отцовской ветви и из крестьянской фамилии (крепостных) по линии матери.

²⁵ A nagybiccsei (Štátny Archiv, Bytča) kutatásaim eredményeit eddig csak szlovák folyóiratban ismertettem: ANDREJ DIENES: Rodisko Petőfiho matky Mária Hruzovej. Kulturný Život (Bratislava), 1958. szept. 19. (származási táblázattal). A Petőfi-genezisnek ezeket az új adatait most készülő könyvemben („Az ifjú Petőfi”) fogom feldolgozni.